Teodor VIDAM

LIMBAJUL LITERAR COMPARATIV CU ALTE TIPURI DE LIMBAJ

La o primă aproximare limbajul desemnează orice sistem de semne simbolice folosite pentru intercomunicare socială, adică orice sistem de semne care servește pentru a exprima și comunica idei și sentimente sau conținuturi ale conștiinței. Limbajul uman se ocupă numai de semnele care au valoare simbolică. Semnul lingvistic (cuvântul) este simptom pentru a-l reprezenta pe cel care îl produce; este semnal în relație cu receptorul său și este simbol în raport cu semnificatul său „real".

Limbajul albinelor este un pseudolimbaj, deoarece „semnele" sale nu posedă valoare simbolică și convențională pe care o au semnele limbajului uman. Acolo unde încetează indiferența începe adevărata lume umană. Cele subsistente sunt anterioare celor existente, le determină, le produc. Existența nemijlocită (caracterizată prin senzații, percepții) este lumea care ne înconjoară, lumea care se manifestă, lumea fenomenală. Perspectiva psihognoseologică a existenței nemijlocite este perspectiva cea mai potrivită pentru abordarea și înțelegerea problemelor limbajului literar comparativ cu celelalte tipuri de limbaj.

Existența nemijlocită e o categorie primară a filozofiei, independentă de presupoziții, ipoteze sau teorii. Existența nemijlocită ca obiect de cunoscut și subiectul cunoscător sunt realități manifeste, constituite, aflate în relații cronotopice în experiența pre-teoretică. Imaginile alcătuiesc humusul primar al experienței pre-teoretice, ele stau la baza constituirii deopotrivă a limbajului comun și literar. Imaginile împreună cu reprezentările fac posibil caracterul intuitiv al limbajului uman. Intuiția garantează caracterul activ, constructiv al gândirii, care nu mai este concepută ca simplu reflex pasiv la ceva dat ca atare.

Față de imagine și intuiție, reprezentarea nu mai ține de existența nemijlocită, ci face trecerea spre ființarea noastră mijlocită, îngăduie procesul maturizării noastre psiho-intelectuale, face trecerea spre obiectul gândibil (naeton). În

BDD-A20599 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:12 UTC)

cazul limbajului verbal există identitate între intuiție și expresie, dar nu există identitate între expresie și comunicare, între expresie și receptare (*Non idem est si duo dicunt idem*).

Nu există identitate între expresia ca rezultat al perceperii și priceperii individului A și receptarea acestuia de către individul B. Rămâne întotdeauna un rest de subiectivitate proprie, care provoacă câteodată ambiguități și neînțelegeri între partenerii de dialog. Subiectivitatea se află la baza solilocviilor și monologurilor, dar prin dialog, adică prin elenul *dialogos*, se străpunge zidul, se înlătură opacitatea, mai precis, se ajunge la înțelegere prin eliberarea de subiectivism sau solipsism.

Limbajul uman ființează prin procesul comunicării a cărui finalitate are loc prin intercomunicare și intercomprehensiune. La origini limbajul, la fel ca și omul, s-a considerat a fi o creație divină. Pe traseul trecerii de la sorgintea divină a limbajului la cea umană avem de a face cu interpretări intermediare diferite. Limbile naturale sunt un vehicul pentru cunoaștere; ele folosesc un limbaj colocvial, familiar și informal; ele reprezintă stările așa cum sunt în mod nemijlocit. Poziția teologică vreme îndelungată a stopat înțelegerea limbajului ca și creație umană. La rândul său, poziția nativistă consideră ideile și stările psihice ale activităților umane ca fiind prezente de la naștere. Mai mult, în secolul al XIX-lea s-a ajuns la a considera limbile ca organisme vii, independente de indivizii vorbitori. După cum remarcă E. Coșeriu, s-a acreditat ideea că limbile, asemeni organismelor vii, se nasc, cresc și mor, că putem vorbi de „limbi-mame" și de „limbi-fiice" etc.

Wilhelm von Humbold a deosebit pentru prima dată cele două aspecte esențiale ale limbajului: pe de o parte, limbajul ca *energeia*, adică creare continuă de acte lingvistice, ca ceva dinamic, ce nu este făcut odată pentru totdeauna și, pe de altă parte, limbajul ca *ergon*, ca „produs", ca sistem realizat istoricește, ca „limbă". Mult mai târziu, în secolul al XX-lea, Ferdinand de Saussure a evidențiat cele două aspecte esențiale ale limbajului, numindu-le, respectiv, *parole* (vorbire, act lingvistic) și *langue* (limbă). Acestea constituie un sistem lingvistic ce se realizează în vorbire și aparține societății. Parafrazându-l pe J. Loke, Ferdinand de Saussure susține: „nimic nu există în limbă care să nu fi fost înainte în vorbire".

Orientarea pozitivismului logic, profesată de G. Frege și B. Russell, consideră limbile naturale drept o haină dorită de spectatori ca să ascundă „formele logice" ale propozițiilor. Ei s-au gândit la limbaj ca la o oglindă ce reproduce structura realității și adevărului. Ei au considerat că limbajul poate lucra pe căi eterne. Or, nu este aceasta o pretenție excesivă? L. Wittgenstein, spre deosebire de G. Frege și B. Russell, avansează o poziție antropocentrică – propozițiile și / sau enunțurile limbajului reprezintă stările de fapt, ele nu sunt decât simple versiuni ale unor jocuri intelectuale. Prin L. Wittgenstein se accede la modernitatea relativismului lingvistic și cultural.

Actul lingvistic al intercomunicării umane în a doua parte a secolului XX și în primul deceniu al secolului XXI s-a rafinat prin filtrul examinării logico-critice. Pe lângă dimensiunile locuționară (simplul fapt de a comunica ceva), ilocuționară (cerința de a comunica un mesaj ideatic) și perlocuționară (felul de a zice ceva care să-l

BDD-A20599 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:12 UTC)

interpeleze pe interlocutor), aspecte şi condiţii esenţiale, dar insuficiente, s-a adăugat, de către F. Jaques, interlocuţia. Ea este piatra de încercare a actelor lingvistice ce alcătuiesc un limbaj, fie comun, fie literar, fie ştiinţific, fie conceptual, fie sistematic categorial. Interlocuţia este acel spaţiu logic al înţelegerii umane prin intermediul căruia se împărtăşesc aceleaşi semnificaţii de către interlocutori.

Orice tip de limbaj uman, de exemplu literar sau ştiinţific, are ca elemente constitutive dimensiunea psihoafectivă şi dimensiunea logică. Limbajul uman acoperă întreaga gamă a procesului comunicării, de la comunicativitate la comunicabilitate. Încărcătura afectivă a limbajului nu poate ocoli prezenţa şi acţiunea fie în mod implicit, fie în mod explicit a operaţiilor logice. Noţiunea singulară sau particulară este fructul minţii, după cum conceptul – noţiune de maximă generalitate – se referă la ceea ce a fost, este şi va să fie sau poate să fie sau nu. Existenţa determină fiinţa, fie în calitate de făptură sensibilă (esteton), fie în calitate de fiinţă mijlocită, obiect gândibil (naeton), adică determinatul se enunţă despre determinant.

Dar care este locul şi rolul limbajului literar în cuprinsul economiei de ansamblu a celorlalte limbaje? Limbajul literar diferă de limbajul comun, care este o creaţie colectivă spontană la fel ca şi moralitatea. *Inter homines dicere* (A vorbi sau zice între oameni). Limbajul comun este rezultatul sedimentării unei experienţe milenare sub forma limbilor naturale, de la experienţa pre-teoretică (magie, mitologie, folclor etc.) la experienţa teoretică (ştiinţe exacte, logico-matematice, ştiinţe ale naturii, ştiinţe tehnice şi economice, ştiinţe socioumane sau umanitare) din cuprinsul cărora face parte şi literatura.

Limbajul literar nu reflectă realul sub forma unor propoziţii enunţiative ce se rezumă la simple observaţii sau constatări. În acest sens, E. Coşeriu asertează „legătura dintre semnificant şi semnificat nu este deloc o relaţie cauzală necesară, ci este o creaţie umană”[1]. În dubla sa calitate, *energeia* şi *ergon*, după W. von Humbold, şi *parole* şi *langue*, după Ferdinand de Saussure, limbajul uman este deopotrivă instituit în societate şi creaţie individuală. În mod pertinent Otto Jespersen relevă că istoria limbilor nu este independentă de istoria social-culturală, că ele pleacă de la tradiţii autonome, dar, în acelaşi timp, se află într-o complexă reţea de relaţii cu fapte şi tradiţii de natură extralingvistică.

Limbajul literar este intim legat de viaţa socială, de civilizaţie, de dezvoltarea gândirii, de artă etc. Necoincidenţa între expresie şi înţelegere, între creaţie şi modelul vizat scoate în evidenţă strădania perpetuă a eforturilor creatoare. Pentru a dezvălui mai precis pecetea inconfundabilă a limbajului literar se impune să facem următoarele precizări: limbajul literar nu se caracterizează numai prin dimensiunea psihoafectivă, inteligibilă şi social-culturală. El se constituie prin intricaţia indisociabilă dintre fiinţarea nemijlocită (senzaţii, imagini) şi fiinţarea mijlocită (reprezentări şi expresii).

E. Benveniste consideră centrul sistemului de repere lingvistice coordonata eu – aici – acum. Această situaţie reală implică deopotrivă manifestarea *in actu* a perceperii şi priceperii. Perceperea se leagă de acuitatea organelor noastre de simţ în producerea imaginilor, priceperea – în activarea intuiţiei şi a operei vaste de

BDD-A20599 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:12 UTC)

maturizare interioară și anume aceea a reprezentărilor. Una e așezarea cuvintelor în propoziții și fraze, adică topica lor, și altceva prezența și acțiunea tropilor în expresiile literare.

Pe lângă percepere și pricepere sau altfel zis cunoașterea senzorială-intuitivă și rațională, în cazul limbajului literar are loc transfigurarea realităților și a mozaicului divers al vieții în continuă mișcare prin intermediul figurilor de stil. Limbajul literar nu pune accentul pe cunoaștere prin percepere și pricepere, ci pe valorizare și asumare, indiferent de zona de unde provin imaginile, din zona extralingvistică sau lumea civilizației și culturii umane.

Și totuși care ar fi esența limbajului literar, de vreme ce literatura cuprinde genurile beletristice precum narativitatea, liricitatea, arta dialogului sau dramaturgia? Personal, considerăm că pecetea inconfundabilă a limbajului literar este specificul național. Cultura se desfășoară pe terenul lume – text – memorie și lume – text – lume. Fără unul din acești termeni creația culturală devine o imposibilitate. Ea solicită elementele imaginare ce aparțin fondului general uman și se realizează valorizări diferite de la cultură la cultură. Nu contează de unde vin imaginile, din ce domeniu al experienței, ci modul lor de structurare și valorizare.

Lumea extralingvistică, lumea înconjurătoare este situată dincolo de activitatea simbolică a omului, ea este o lume inefabilă, insolită pentru sensibilitatea și imaginația creatoare a unui autor. Poate că unele imagini provin din transfigurarea realului empiric, poate că unele sunt rezultatul inconștientului propriu și colectiv, poate că unele sunt rezultatul sublimării dorințelor negrăite ale sufletului. Inconștientul colectiv nu include elemente etnice ca pe niște submulțimi, el constituie un fel de rezervă de unde diversele culturi determinate se alimentează cu imagini.

Originalitatea unei viziuni imaginare nu rezidă în imaginile înseși: „Pe miriștea arsă și lată, / La dunga cerului spartă / De-o vizuină de soare, / Spre asfințit și răcoare / Se saltă un cap de șarpe / Printre năluci verzi de ape”[2], ci în îngemănarea dintre topos (loc) și tropi, adică în specificul național. „Șarpele cu cap de vultur, / Cu plete galbene-n jur, / La gât cu soarele roată, / Cu piept și sfârcuri de fată / Cu coroană de regină / Cu aripile-n țărână / Stă cu pieptul dezgolit / Tremură în asfințit / Am cătat dropia-n soare / Că eram de-nsurătoare”[3].

Peisajul simbolic, câmpia dobrogeană și dropia alcătuiesc sistemul referențial, iar limba ca organizare logico-gramaticală, ca semantică, ca mărturie imaginară a lui S. Bănulescu alcătuiesc sistemul autoreferențial. Dacă am admite că limba este depozitarul spiritualității unui popor, ce se întâmplă cu celelalte creații culturale ce nu recurg la limbajul verbal, creații cum sunt muzica, pictura, sculptura, arhitectura etc.? Limbajul imaginilor informează limbajul literar, în schimb, peisajul simbolic – câmpia dobrogeană, spațiul mioritic – alcătuiește după Umberto Eco un fenomen de hipercodificare.

Expresia cea mai profundă a acestei orientări o reprezintă L. Blaga, care caută întemeierea culturii dincolo de antropologie, în metafizică și teologie. Așa cum apare în romanul *Baltagul*, soarta unui popor este hotărâtă de providență, în mod

BDD-A20599 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:12 UTC)

transcendent, din afara timpului și peste timp. Or, specificul național, pe lângă peisajul simbolic, tradiții autohtone (datini) și folclor este și o realitate etică ce se actualizează problematic pentru fiecare generație și pentru fiecare om. Poziția opusă consideră că soarta nu e scrisă nicăieri, ci istoria este aceea care modelează specificul național. Soluția nu este a te retrage și a ieși din istorie, ci a o face și a te integra mai adânc în istorie.

D. Drăghicescu, autorul cărții *Din psihologia poporului român*, apărută în 1906, consideră că fatalismul manifestat prin nepăsare, resemnare și tendința de a boicota istoria ne provin din Orient și aceste calificative nu ni se pot atribui. Ca atare, poporul român trebuie să renască din sincopele istorice, să nu mai trăiască sub vremi, ci în pas cu vremea. E. Lovinescu subscrie la această idee din ultima parte a cărții lui D. Drăghicescu, că specificul național e modelat de istorie, dar consideră fluxul istoriei precum stepa rusească, mereu egală, plată, fără nicio busolă care să ne orienteze spre liman. „Scepticul nemântuit", după denumirea lui C. Petrescu, considera că până la urmă diferența dintre „operele valoroase" și cele „lipsite de valoare" se estompează.

Specificul național este desconsiderat de către E. Cioran în cartea sa *Schimbarea la față a României*, întrucât istoria românilor e lipsită de personalități providențiale și rămâne una mediocră, deoarece cursul ei nu este marcat de profeți. Filozoful din Lancrăm dă dovadă de mai multă cumpătare atunci când consideră că mizeria și măreția omului constau în aceea că, deși poate cunoaște și crea, el nu va cunoaște niciodată adecvat, ci numai în cuprinsul inadecvării cunoașterea poate fi înfăptuită. L. Blaga a avut intuiția fecundă că specificul național trebuie descifrat pornind de la realitatea cosmotică a spiritului creator inconștient.

Matricea stilistică blagiană este deopotrivă născută și făcută, ea este și devine. Nu poți ieși din specificul național cum nu poți sări peste propria umbră sau să învingi legea gravitației. „Revolta fondului dacic nelatin", de care vorbește L. Blaga, e continuată de M. Vulcănescu, O. Papadima și S. Mehedinți. În istoria culturii românești substratul dacic este fondul pe care se așază creștinismul. Însă gândul blagian e continuat de prepoziția noiciană *întru*, prepoziție ce poate fi atașată existenței noastre întru mister și revelare și care definește situarea într-un spațiu privilegiat, nu trimite la o epocă, ci la spiritualitatea totală, ne scoate din lumea neesențială a devenirii întru devenire și trecem în lumea devenirii întru ființă.

Pentru C. Noica limita e constrângătoare, ca o haină prea strâmtă, iar limitația se află în noi, ea exprimă firescul și normalitatea lucrurilor după sintagma lui M. Preda. E necesar un echilibru dinamic între particular și general, a devenirii particularului întru general, după cum considera C. Noica, deoarece limbajul literar exprimă un mozaic de atitudini și nu un bloc de semnificații invariabile.

NOTE

[1] E. Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1995.

[2] S. Bănulescu, *Dropie, Cântece de câmpie, Un regat imaginar*, Editura Alfa, 1997, p. 371.

[3] *Ibidem*, p. 371.

BDD-A20599 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.123 (2026-11-20 03:00:12 UTC)